

TÜRKÜ İCRACILARININ NEFES VE ARTİKÜLASYON SORUNLARINA ÇÖZÜM ÖNERİSİ: TEKERLEMELER

Yusuf DURLUPINAR

Öğr. Gör., İnönü Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Müzik Bölümü, divan68(at)gmail.com, ORCID: 00000-0001-5624-8134

Songül KARAHASANOĞLU

Profesör., İstanbul Teknik Üniversitesi Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı, ORCID: 0000-0003-3861-1088, songul.kh@gmail.com

Dumlupınar, Yusuf ve Songül Karahasanoğlu. "Türkü İcracılarının Nefes ve Artikülasyon Sorunlarına Çözüm Önerisi: Tekerleme". idil, 84 (2021 Ağustos): s. 1207-1215. doi: 10.7816/idil-10-84-06

ÖZ

Türkü icracılarının nefes ve artikülasyon sorunlarına tekerleme çözümleri üzerinden yeni bir yaklaşımı öngören bu araştırma ile, İnönü üniversitesi Devlet Konservatuvarı 2. ve 3. sınıfta öğrenim gören 24 öğrencinin gönüllülük esasıyla katıldıkları ses uygulamaları kapsamında daha önceden belirlenen 27 tekerleme, *belcanto prensipleri* doğrultusunda egzersizler halinde 10 haftalık bir program dahilinde çalışılmış; söz konusu müzisyenlerin nefes ve artikülasyon sorunları bakımından bu uygulamalardan etkilenme düzeyleri değerlendirilmiştir. Şarkı ses kullanımı bakımından sözlü ve müzikal ifadenin en küçük yapı taşı olarak nitelenen ünlü ve ünsüz seslerden başlanarak oluşturulan egzersizler, hece, sözcük ve tekerleme biçiminde aşamalı olarak çalışılmıştır. Buradaki amaç, programlı olarak kullanılan ve yanılmaya tekerlemelerden türetilen egzersizlerin şarkıcının nefes ve artikülasyon problemlerinden kaynaklandığı düşünülen acelite, ton hakimiyeti, vibrato, ses ve nefes koordinasyonu gibi belcantonun temel prensiplerine denk düşen becerilerin şarkıcıya kazandırılmasında ne tür bir etkileşim yarattığının araştırılmasıdır. Tekerlemelerin bu araştırma ile önerildiği biçimde sistematik bir yaklaşımla çalışılmasının tüm ses koridorlarını ve tını borusundaki kasları aktifleştirerek, hem karın bölgesindeki kasların öne doğru hareket etmesine hem de bu sayede göğüs kafesinin daha da genişleyerek gırtlak altı hava basıncının diyafram bölgesinden gelen dirençli nefesle desteklenmesini sağladığı düşünülmüştür. Bu farkındalıkla başvurulacak tekerlemelerin yöresel ağız ve hançere niteliklerinin duyurulmasında etkili olduğu düşünülen uzun havalarda icracının nüans kullanımını kolaylaştıran *messa di voce** gibi tekniklerin öğrenilmesinde fonksiyonel olduğu sonucuna varılmıştır. Araştırmada her şarkıcının performans düzeyini geliştirme bakımından müziğe farkındalıkla yaklaşma gereksinimi ve iyi bir eğitimci olma ideali önemsenerek, nefes ve seslendirme konularına algısal açıdan yaklaşılmasının nitelikli ve vizyonel bir icra düzeyine ulaşılmasında belirleyici olduğuna dikkat çekilmiştir.

Anahtar Kelimeler : Ses eğitimi, tekerlemeler, türkü icracılığı, belcanto, messa di voce, apoggio

Makale Bilgisi:

Geliş: 2 Mayıs 2021

Düzeltilme: 12 Temmuz 2021

Kabul: 17 Ağustos 2021

Bu çalışma, I. Yazarın doktora tezinden üretilmiştir.

© 2021 idil. Bu makale Creative Commons Attribution (CC BY-NC-ND) 4.0 lisansı ile yayımlanmaktadır.

* Bu kavram, makalenin devamında "MDV" kısaltmasıyla kullanılmıştır

Giriş

Türk halk müziği[†], kapsamı itibarıyla oldukça geniş bir müzikal çeşitliliği bünyesinde barındırır. Dolayısıyla hem müzikal hem de dilsel olarak oldukça zengin bir içeriğe sahiptir. Etkili bir THM icrası için, türkünün makamsal niteliklerinin yanında, ağız ve hançere kullanımı bakımından dil ve anlam bütünlüğünün de doğru ve net biçimde anlaşılması gereklidir. Bu noktada edebi ya da sözel çalışmalar önem kazanır.

Başlangıç düzeyde olan icracılar, ses kullanımı, makamsal nitelikler ve ritim kurgusu bakımından daha kolay olduğu düşünülen anonim sayılabilecek türkülerini dillendirmede daha başarılı olabilir. Ancak, her anonim türkünün icra bakımından zorluk derecesinin aynı olmadığı gözetilerek, icra edilecek eserlerin şarkıcının nefes ve artikülasyon[‡] sorunlarını minimize etmede ne kadar etkileşim yarattığı eğitimcinin değerlendirmesi ile tespit edilerek uygun stratejiler geliştirilmelidir. THM ezgileri, kulaktan kulağa aktarılma geleneği bakımından halkın sesi ile taşınmasından orkestra eşlikli olarak konser salonlarında icra edilmeye değin çok çeşitli ortam ve müzikal nitelikler barındırır. Belirtilen bu mecralar şüphesiz olarak türkü icracılığının evrimine ve icracının müzisyenlik becerisinin geliştirilmesine katkı anlamı taşır.

Bu noktada usta malı[§] eser icralarının THM icracılığının bir bakıma sanatsal boyutunu düşündürmede özel bir yere sahip olduğu unutulmamalıdır. Çünkü, meşk geleneğinden beslenen aşıkların ses ve icra niteliklerinin olgunlaşması yıllara varan uzun zamanlarla gerçekleşmektedir. Bu süre zarfında ozan yöredeki bir çok usta ozanlarla iş birliği içerisinde meşk eder, çalar, söyler. Bu durum onun süreç içerisinde kendine has bir ses ve saz dağarı kazanmasında bağlayıcılık teşkil ettiği gibi, yörenin kültürel unsurlarının da müziğine yerleşmesinde ciddi bir katkı manasını taşır. İşte bu nedenledir ki, türkü ve THM kültürünün temel harcı olarak düşüneceğimiz yöre ezgilerinin ve usta malı eserlerinin icra edilmesinde önemsenen müzikal unsurların doğru biçimde benimsenmesi ve nitelikli seslerle bu eserlerin geleceğe taşınması çağdaş bir eğitim yaklaşımını gerektirmektedir. Türküler, yöresel söyleniş özelliklerine, makamsal icra bakımındaki zorluklara, batı ya da doğu müziklerinin tavrı ve üslup özelliklerine göre, oldukça zengin bir ses dağarını yapısında barındıran kültürel ve sanatsal olgulardır. Bu gibi esaslar, icracının daha donanımlı ve belirtilen nitelikler açısından türkülerini dillendirme sorumluluğunu ortaya koyar. THM eserlerinin sözel unsurları üzerinde yapılacak çalışmalar nefes kullanımı ve artikülasyon becerisinin gelişimini de destekleyerek aynı zamanda müzikal icraya da katkı sağlar.

Usta malı diye tabir edilen ve türküyü yaratan kaynak kişinin ses dağarını, tekniğini, dil ve müzikal özelliklerini yansıtan bu ezgiler, yaratıcısı için olduğu kadar aktarıcısı açısından da olgunlaşması yıllara varan süreçlerin ürünüdür. Dolayısıyla, bu eserler halk ezgilerinin icrasının kendine has dinamikleri olan programlı bir eğitim gereksinimini ortaya koyan artistik değer taşıyan eserler olması bakımından özel bir eğitim yöntemini ve yaklaşım biçimini koşul sayar. Örneğin, "Efendiler Bağı Beş Gül Ağacı" sözleri ile başlayan usta icracı Davut Sulari'nin deyişinde, eser ses aralığı bakımından icracıyı fazla zorlamayacak bir seyir özelliği taşımasına rağmen, yine de her icracısını zorlayan ve içinde kolay icra yapılamayacak tril, vibrato,^{**} vurgu,^{††} entonasyon berraklığı^{‡‡} gerektiren ağız ve hançere niteliklerini görebiliyoruz. Bunun nedeni, usta malı eserlerin türkünün müzikal ve kültürel derinliğini ortaya koyma bakımından kendine has bir ruhu olmasında yatar. Dolayısıyla türkü icracısının bu eserleri hakkıyla icra edebilmesi yalnızca şan tekniği kazanmasına değil, aynı zamanda müzik ya da makam teorisi ile donanması ve müzikal prozodi ilkelerini türkü icracılığına aktarmasına bağlılık temelindedir. Aksi halde söz konusu niteliklerden yoksun icracıların usta malı eserleri yorumlama biçimi ruhu ve duygusu olmayan bir etüt ya da egzersiz olmaktan öteye gidemez. Bu çalışmada, özellikle şaşırtmaca tekerlemelerinin THM ses icracılarının nefes ve artikülasyon gelişiminde ne tür bir rol oynadığı ele alınmıştır. Diğer yandan, şarkıcıların karşılaştıkları nefes ve artikülasyon sorunlarının ortadan kaldırılması için tekerlemelerin programlı bir eğitim aracı olarak nasıl

[†] Yazının devamında bu ifade için THM kısaltması kullanılacaktır.

[‡] Artikülasyon (Articulation, boğumlama): Sesleri çıkarmak için artikülasyon organlarının temas etmesi ve gırtlaktan gelen havayı şekillendirmesi. Ünlü, ünsüz ve diftong gibi tüm seslerin üretilmesine verilen ad.

[§] Usta malı: Ozanlık geleneğinin ürünleri olarak geleneğin ve yörenin ses, ritim ve makam dağarını taşımaya yarayan ve ustanın hem döneme ait hem de kendisinden önceki zamanlarda yaşamış şair ve ozanların sözel eserlerini (şirlerini) kendi üslup ve müzikal becerisinden geçirerek ortaya çıkardığı yapıtlardır.

^{**} Vibrato: ses kasının, belli bir ton üzerinde hareket ettirilerek, ortaya çıkan süsleme. Vibrato, genellikle belli bir perdenin öz tınısı ile oynanarak ortaya çıkan bir çeşit süslemedir.

^{††} Vurgu: (Stress) Bir ses, hece ya da sözcüğün anlamsal değişikliğe uğramasında kullanılan ve sesin şiddeti ya da yoğunluğu ile ortaya çıkan prozodi ve diksiyon çalışmalarında önemsenen sesin tonlamasına verilen addır.

^{‡‡} Entonasyon berraklığı: Tonal ya da makamsal bir seyir içerisinde, sesler arasındaki geçişlerin iyi bir fonasyonla elde edilmesi anlamına gelir. Sesteki her hangi bir parazit ya da boğazdaki bir kontrolsüzlük yeterli bir nefes ve bunun sonucu olarak da iyi bir fonasyonla tona başlanamamasının bir sonucudur.

kullanılacağı ve bu yöntemin belcanto^{§§} prensiplerinin yerleşmesinde şarkıcıya ne tür olanaklar sağlayacağı hususunda çeşitli öneriler ortaya koyulmuştur. Tekerlemelerin şan eğitiminde bir yöntem olarak kullanılmasıyla şarkıcıya kazandırılmak istenen temel davranış, esas itibarıyla icracının merkezi Türkçe kullanımından yola çıkılarak eser içerisinde özgür düşünebilmeyi sağlayan bir üslup geliştirebilmesi ve bu sayede her tür ses kullanımına açık bir ağız ve hançere yapısının oluşturulmasına katkı sağlanmasıdır. Bu çalışmaların dil hakimiyet becerilerinin geliştirilmesinde olduğu kadar şarkıcının müzikal yetkinliğine de katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Araştırma, İnönü Üniversitesi Devlet Konservatuarı Türk Halk Müziği Anasanat Dalı 2. ve 3. sınıf kademesindeki 24 gönüllü öğrencinin katılımıyla gerçekleştirilen deneysel uygulamalardan elde edilen karşılaştırmalı akustik ve algısal analizlere dayanmaktadır. On hafta süren çalışmada, belirlenen 27 tekerleme kullanılarak oluşturulan egzersizler deney grubuyla çalışılmış ve bu çalışmada deneklerin nefes ve artikülasyon mekanizmalarına nasıl bir etkisi olduğu gözlemlenmiştir.

Öncelikle ses uygulamalarında kullanılacak egzersizlerin bir gruba makamsal diğer gruba ise tonal ezgiler eşliğinde uygulanması planlanmış ve bu doğrultuda müzisyenlerin seslendirme davranışlarında herhangi bir değişim olup olmadığı araştırılmıştır. Ses kullanımı bakımından sözlü ve müzikal ifadenin en küçük yapı taşı olarak nitelendirilen ünlü ve ünsüz seslerden başlanarak oluşturulan egzersizler, hece, sözcük ve tekerleme biçiminde aşama olarak çalışılmıştır. Ses uygulamalar esnasında tekerlemelerden türetilen ve kimi zaman şarkı sesi kimi zaman ise, konuşma sesinin deneyimlendiği egzersizlerde, deneklerin performans düzeyleri katılımcı gözlem yöntemi ile anlık olarak değerlendirilmiş, her çalışma sonrasında uygulamaların kazanımları analiz edilmiştir.

Bu çalışmanın araştırmacısı Yusuf Dumlupınar'ın bireysel deneyimi olan görme engeli de araştırmanın bir parçası haline getirildi. Dolayısıyla çalışma aynı zamanda kör müzisyenlerin algısal ve duysal analizlerini de alana kazandırmasıyla özgün bir karakter taşıyacağı düşünüldü. Bu motivasyondan yola çıkarak her çalışmada, deneklerden kendilerini adeta bir kör müzisyen gibi hissetmeleri istenmiş, gözlerini kapayıp artikülasyonlarına odaklanarak verilen talimatlara uymaları beklenmiştir. Örneğin, "a" vokali üzerinde stakato^{***} ve legatolu^{†††} egzersizleri uygularken, deneklerin önce eğitimcinin artikülasyon hareketlerini izlemeleri istenmiş, eğitimcinin kazanılması planlanan davranışlara yönelik egzersizleri uygularken artikülasyonun pozisyonuna dair önemsendiği yönergelerle odaklanmaları sağlanmış ve daha sonra da bu egzersizlerin gözü kapalı biçimde seslere odaklanılarak çalışılması istenmiştir.

Şarkı Ses Gelişimi Açısından Tekerlemelerin Rolü

Nitelikli bir ses, eğitim yoluyla ortaya çıkar. Eğitim, bireyleri ve toplumları biçimlendirme, değiştirme, geliştirme ve yetkinleştirme süreci olarak tanımlanabilir. Bu sebeptendir ki, "müzik eğitimi, temelde bir müziksel davranış kazandırma, bir müziksel davranış değiştirme veya bir müziksel davranış geliştirme süreci (Uçan, 2005: 14) olarak tanımlanabilir. Müzik yolu ile bireyin belli bir amaca yönelik olarak davranış kazanması ve geliştirmesi, hedeflenen anatomik yapının zaman içinde dönüşmesi ve kimlik kazanmasını ifade eder. Dolayısıyla programlı bir müzik eğitiminden geçen bireyin ses, algı, işitme, görme, dokunma gibi tüm vücut kas ve dokularının zaman içinde fonksiyonel davranışlar kazanması, ses eğitiminin istendik davranış geliştirme prensibi ile açıklanmalıdır.

Say, (1992) ses eğitimi, şarkı söylemede müziksel davranışları geliştirmeye yönelik sanatsal ve teknik bir çalışma süreci olarak tanımlar. Töreyn (1998) ise ses eğitimi, bireylere seslerini konuşurken ve şarkı söylerken anatomik ve fizyolojik yapısına uygun olarak kullanabilmeleri için gerekli davranışların kazandırıldığı, önceden saptanmış ilke ve yöntemlerle sürdürülen planlı bir etkileşim süreci olarak tanımlar. Akbulut (1999) tekerlemelerin, sesin etkin ve doğru kullanılmasına katkı sağladığını ayrıca solfej eğitiminde

§§ Belcanto: 18. yüzyıl Avrupasında İtalyan ses müziğinin önem kazanmasına yardımcı bir unsur olarak, şarkı sesinin dinamikliğini, yüksek tonlara rağmen parlak, dayanıklı ve keskinliğini ifade eden ve 19. Yüzyıl başlarından itibaren gerçek etkileşimini ortaya koyan bir sanatsal yaklaşımdır. Manuel Garcia'nın larengoskop icadıyla (1854) birlikte güzel ve etkili bir şarkı ses inşasını ortaya koyma arzusunda olan Mamperti gibi teorisyen, şarkıcı ve bestecilerin çabalarıyla giderek Avrupa'da yaygınlaşan ve günümüze kadar etkileşiminin sürdüğü ve özellikle opera şarkıcılarının ses gelişimi bakımından önemli prensipleri bulunan bir şan tekniğidir.

*** Bir müzikal yapı içerisinde şarkıcının eserin belli bir pasajı üzerinde süsleme karakterli olabilecek kesik kesik dokunuşlarla hareket etmesine verilen addır. Legatolu sesin üretilmesi dengeli bir biçimde duyurulması şarkıcı açısından ne derece zorluk yaratıyorsa, stakatolu ses üretimi de o derecede zor ve teknik hazır bulunurluk gerektirir.

††† Legato: Sesin diyafram destekli nefesin gücüne dayanarak, sürdürülebilir, temiz ve berrak duyurulmasıdır. Eserin, içerik ve biçim yapı özelliklerinin doğru duyurulmasında legato şarkıcının olmazsa olmazıdır.

kullanılmasıyla seslerin kalınlık-incelik farkı ile nota değerleri gibi kavramların kolay anlaşılmasında önemli rol üstlendiğini belirtmektedir. Ses eğitiminde artikülasyon, konuşma organlarının bazen kendi başlarına, bazen de birlikte hareket ederek "dilin" seslerini meydana getirmesine denir. Artikülasyon, ses eğitimi sürecinin ihmal edilmemesi gereken en önemli öğelerinden biridir. Ses eğitiminin "etkili konuşmak" ve "etkili şarkı söylemeye ilişkin davranışlar kazandırmak" gibi amaçları göz önünde bulundurulduğunda sözlerin anlaşılır olmasının önemi ve müziğin etkileme gücüne sağladığı katkı daha fazla ortaya çıkar. Bu bağlamda, "hem doğal söylemenin hem de sözlerin anlaşılır olmasının amaçlandığı, ses eğitiminin "konuşur gibi şarkı söylemek" ilkesine ses eğitimi çalışmalarında özenle uyulması gerekir (Töreyin, 2008:100). "Ses eğitiminin amaçlarından biri de konuşmanın etkili ve anlaşılabilir olmasıdır. Bu anlamda geleneklerimiz içerisinde yer alan tekerlemeler, bireye çocukluk yıllarından itibaren ana dilini "etkin konuşma" becerisi kazanma ve kelime dağarcığını zenginleştirme sürecinde katkı sağlamaktadır. Seslerin dizilişindeki söyleme güçlüğü nedeniyle tekerlemelerin, tekrar tekrar söylenmesi bazı harflerin telaffuzunun düzeltilmesinde yardımcı olmaktadır. (Toker, Sevinç, & Yiğit, 2018: 323). Duymaz (2002: 21) tekerlemeyi; "duygu, düşünce ve hayallerin tezat, mübalağa, şaşırtma, tuhafılık ve güldürmeye dayalı birtakım söz kalıpları içinde art arda sıralanıp yuvarlanması olarak tanımlar.

Yapılandırıcı yaklaşımla kurgulandığı için, öğrenciler herhangi bir durumda kendileri tekerlemeler üretebilirler (Boratav, 1982: 12). Bu gibi çalışmalar, şarkıcının hem ezberine, hem nefes koordinasyonuna hem de söz ile müzik arasındaki tartım ve vurgu ilişkisini ortaya koymada önem taşır. Tekerleme türlerinden biri olup araştırmaya konu olan yanılmacalar, dil gelişimi ve artikülasyon çalışmaları için büyük önem taşır. Bu tekerleme türünün egzersiz olarak kullanılması, boğumlanma ve enerji etkileşimi bakımından dağarında bulunan kontrast seslerin telaffuzu esnasında ağız pozisyonunun korunması ve böylece sağlanan farenks⁺⁺ açıklığının sese kazandırdığı düşünülen yüksek enerjidendir. Çünkü doğru bir ağız pozisyonu çenenin makul bir seviyeye indirilmesi ve dilin rahat pozisyonunun korunması anlamına gelir. Yanılmaca tekerlemelerin egzersizler halinde çalışılması da, boğazdan çıkan sesin doğru bir boğumlanma ile duyurulmasına büyük katkılar sağlayarak ağız rezonatörünün ve tını borusunun içinde yer alan yapıların diyafram nefesinden beslenmesine ve bu sayede şarkıcıya daha yüksek bir enerji potansiyeli kazandırmaya yarayacaktır (Gökkaya, 2008). Tekerlemelerin ses icracılığında bir egzersiz olarak periyodik bir biçimde kullanılmasının birçok olumlu etkisi vardır. Bu noktada egzersizin doğru ve amaca uygun planlanması ve uygulanmasının hedef davranış geliştirme bakımından önemli olduğunu belirtmek gerekir. Nitekim, ses eğitimi egzersizlerinin mutlak surette nitelikli ve alanın sorunlarına hakim bir eğitimci yardımı ile uygulanması şan pedagojisinin temel prensiplerinden biri olarak kabul edilir. Eğitimli ya da eğitimsiz olma şartına bakılmaksızın şarkı sesini kullanan bir birey, belli bir makamsal ya da tonal ezgi üzerinde müzikal seyirler yapabilir. Şarkı sesine yakından bakıldığında konuşma sesindeki dinamiklere ek olarak sesin artistik birçok niteliğinin de incelenmesi gerekliliği ortaya çıkar.

- Bir sestən yakın ya da uzak başka bir sese sıçrama hareketi yapabilme,
- Belirli bir perde üzerinde en hafiften en şiddetliye doğru sesin yükselip alçalması,
- Belirli bir tür ya da stilistik motifi, süslemeyi ya da uzun bir pasajı başarı ile ortaya koyabilme,
- Çıplak ya da orkestra eşlikli icra ortamında, belirtilen bu niteliklere uygun davranarak farklı müziklerin gerektirdiği rezonans kalitesini yakalayabilme ve duyumsatma,
- Zaman ve mekân kavramını gözeterek şarkıcının müziğe odaklanmasını sağlayan ve nitelikli bir icra düzeyine ulaşılmasında yaşamsal değerde olan güçlü bir tının elde edilmesi için sesin dinamikliği ve dayanıklılığının korunması,
- Konuşma sesinden farklı olarak, tüm bu becerileri makamsal, tonal ve atonal diziler üzerinde ortaya koyabilme şarkı sesini tanımlayan en temel niteliklerindendir.

Tekerlemeler çalışılırken, diyafram gırtlak ve yüz bölgesi arasındaki etkileşimin dinamikliğine odaklanılması büyük önem taşır. Beden, ses ve zihin koordinasyonunun seslendirmedeki yaşamsal önemine atfen tekerlemelere bağlı egzersizlerin sesin hareket kabiliyetine ve müzisyenin duygu ve düşüncelerinin daha kontrollü biçimde aktarılmasına imkan yarattığı düşünülür. Yani şarkıcı bu yöntemle telaffuz edeceği sesi, heceyi ya da sözcüğü ağzından çıkmadan beyinde tasavvur edecek, ses mekanizmasındaki yapıların fonasyondan^{\$\$\$} önce ya da tona başlanmadan önce gerekli pozisyonu elde etmesi için bir konsantrasyon ya da hazır bulunurluk sağlayabilecektir. Böylelikle, başlangıçta konuşma tonundaki taklitlerden yola çıkan

⁺⁺ Farenks: (Pharynx) Yutak borusu ile burun boşluğu arasında yer alıp, genişliği ve hareketleri eğitim yolu ile ayarlanabilen ve gırtlak diye de tabir edilen profesyonel seslerin en önemli rezonatörlerinden biridir.

^{\$\$\$} Fonasyon: (Phonation) Ses tellerinin titreşimlerinin yarattığı ilk rezonatif tını.

tekerleme pratiği, süreç içinde bir eğitim unsuru olarak, şarkıcının nüans kullanma bakımından daha artistik ve entelektüel beceriler kazanmasına fırsat oluşturur. Bu sayede şarkıcı dayanıklı, kontrollü ve hareket kabiliyeti gelişmiş olan bir nefes ve ses kullanımı ile, farklı tür ve stildeki şarkıları daha nitelikli biçimde icra edebilme yetilerine kavuşur.

Tekerleme egzersizleri, sistematik bir biçimde çalışıldığında, tüm ses koridorlarını ve tını borusundaki kasları aktifleştirerek hem karın bölgesindeki kasların öne doğru hareket etmesine hem de bu sayede göğüs kafesinin genişleyerek gırtlak altı hava basıncının diyafram bölgesinden gelen dirençli nefesle desteklenmesini sağlar. Bu egzersizler ayrıca nefes ve artikülasyon problemlerinden kaynaklandığı düşünülen acelite,**** ton hakimiyeti, vibrato, ses ve nefes koordinasyonu gibi belcantonun temel prensiplerine denk düşen vokal becerilerin gelişimini de destekler. Şarkı sesinin gücünü ortaya koyan temel unsur rezonans kalitesi yani sesin çınlamasından doğan yüksek frekans etkileşimidir. Ağızdan çıkan her türlü ses, hece ya da sözcük belli bir rezonatör ve kas gurubunun etkileşiminden doğar. Bu araştırma kapsamında yürütülen tüm çalışmalarda, mask bölgesindeki kasların aktif tutulması ve bu yolla temiz, rezonanslı bir sesin elde edilmesi hedeflenmiştir. Tekerlemelerin, ağız, dil, damak, ağzın ön, orta ve arka kaslarına odaklı biçimde çalışılması sesin rezonans kalitesinin yükseltilmesine katkı sağlar. Örneğin, "a-e-i-ö-ü" ünsüzlerine sistematik yaklaşılarak, "a"nın dudakların dil ve çenenin en rahat pozisyon almaya yardımcı olması için, öncelikle, "a" üzerinde stakato ve legato çalışmaları yapılır. Bu çalışmalardaki temel amaç, daha karmaşık ses ve hecelerle oluşturulmuş egzersizlerin uygulanması esnasında farenks bölgelerindeki kaslara uyaran etkisi yaparak hem ses tellerinin tam olarak kapanma durumunu duymasal olarak hissedebilmek hem de daha parlak bir ses tınısına ulaşabilmektir. Böylece, önce "dal sarkar kartal kalkar, kartal kalkar dal sarkar" tekerlemesindeki "a" sesinin diğer ünsüzlerle birlikte aldığı pozisyonun denekler tarafından kavranmasına çalışılarak, özellikle dil ucu ve diş arkası "dental" bölge kaslarının uyarılması hedeflenir. Tüm çalışmaların, önce egzersizlerin konuşma tonunda daha sonra ise, şarkı sesi kullanılarak uygulanmasına ve kazanım elde edilmesine özen gösterilir.

Ağız içindeki artikülatlörlere ve kas gruplarına uyaran etkisi düşünülerek planlanan egzersizler, aşamalar halinde daha karmaşık hale getirilerek uygulanır. Buradaki amaç icracının, parlak ve nitelikli bir sese ulaşmak için artikülasyon mekanizmasındaki eylemlerin etkileşimini idrak ederek aşamalı olarak şarkı ses niteliklerinin geliştirilmesine katkı sağlanmasıdır. Örneğin, "değirmene girdi köpek, değirmenci vurdu köpek, hem kötek yedi köpek, hem kepek yedi köpek" tekerlemesindeki sesler ve etkileşim içinde oldukları kaslar basitten karmaşığa doğru örneklenerek anlatılmış ve bu çalışmaların düzenli yapılmasının sesin öne alınmasında ortaya koyacağı etkileşim üzerinde durulmuştur. Bu tekerlemede, dilin ön ve arka kaslarının birbirleri arasında adeta bir itme-çekme etkisi gibi hissedilen hareketlerinin sesi öne almada fonksiyonel olduğu düşünülmüştür. Tekerlemede, sesin önde tınlatılmasına yardımcı olabilecek "e-i-ö" gibi üç ünlü sesler ve diğer dil, diş ve dudak etkileşimli ünsüzlerin de yardımı ile sesin ağzın dışına taşması ve çınlaması sağlanmıştır. Bu çalışmalar yukarıda da belirtildiği gibi, en basitten en karmaşığa doğru planlanmış olup, (ses+hece+sözcük+tekerleme+türkü) formasyonu esaslı çalışılmasına özen gösterilmiştir. Tekerleme egzersizlerinin şarkı sesinin şiddet becerisini geliştirmeye yardımcı olması bu çalışmalar sonucunda elde ettiğimiz önemli bulgulardan bir diğeridir. Seslerden sözcüklere doğru formüle edilen herhangi bir tekerleme önce fısıltıya yakın hafif bir tonla, daha sonra ise doğal ses kullanımına başvurularak belli bir perde üzerinde tını çalışması yapılmasını gerektirir. Dolayısıyla bu tekniğin icracının belli bir sesin müzikalitesini ortaya koyan ton kalitesi, şiddet, yükseklik, koyu ya da açıklık durumu, acelite ve legato gibi birçok parametreye odaklanarak ses ve solunum mekanizmasına farkındalıkla yaklaşmayı öğretmesi bakımından pedagojik bir değerde olduğu görüşü benimsenmiştir. Özellikle türkü icracılarının entonasyon ve ton kontrolü gibi sorunlarının giderilmesinde, tekerlemelerin bu biçimde deneyimlenmesinin yaşamsal olduğu düşünülmüştür. Belli bir sesin, hecenin ya da tekerleme kalıbının müzikal bir ton üzerinde en hafiften en şiddetliye doğru tekrarlanması biçiminde tanımlanabilen bu çalışmalar appoggio**** ve MDV**** gibi belcanto döneminin belli

**** Acelite (agility): Şarkı sesinin, belli bir müzikal eserin tutarlı bir biçimde icra edilmesine yardımcı olabilecek hareket ve hazır bulunurluk becerisini taşıması anlamını ifade eder. Bu bakımdan eğitim yolu ile şarkıcının beden, zihin ve ses mekanizmasındaki koordinasyonun güçlendirilmesi ve sesin her türlü ritmik tempolarla hareket edebilmesine imkan sağlanması, tüm şarkıcıların ortak gereksinimidir.

**** Appoggio: Sadece nefes alış ve veriş kasları arasındaki dengenin korunmasını değil, aynı zamanda hava basıncı, ses kalitesi ve glottal direnç arasındaki etkileşim ve koordinasyonu da anlamaya yardımcı olan sistematik bir olgudur. Bu yaklaşıma göre, "Appoggio, verimli bir şarkı sesine ulaşılması bakımından baş vurulan ve nefes, fonasyon ve rezonatör sistemleri arasında kurulan dinamik dengenin adıdır" (Coates, 2016, s. 43)

**** Şarkıcının bir eseri yorumlarken, eserin belirli bir pasajını daha etkili ve artistik karakterde duyurabilmek için, bir diyafram nefesi kullanarak, mümkün olan en düşük şiddetle (piano hafifliğiyle) tona başlatması ve artan bir

başlı tekniklerinin de bu yöntemle öğrenilmesine yol açarak sesin potansiyel enerjisine katkı yapar.

Çalışılan tüm tekerlemelerden türetilen egzersizlerin konuşma+şarkı tonu formülasyonu ile çalışılması temin edilerek, şarkıcının ses, beden ve zihin koordinasyonu ile daha dinamik bir performans düzeyine erişmesi hedeflenmiştir. Örneğin; "a-e-u" ünlülerinin yer aldığı bir egzersiz ile şarkıcının önce ses tellerinin hafif bir tonla ısıtılarak gırtlak yumuşaklığının elde edilmesi, daha sonra orta recistır (rahat bölge) üzerindeki herhangi bir perde ile bu sesin çalışılması, son olarak da, ikili, üçlü, beşli ve sekizli dizi kalıplarından oluşturulan bir kalıp üzerinde bu ünlülerin çalışılması istenmiştir. Bu gibi temel egzersizler, deneklerin araştırmanın öngördüğü eğitime hazır bulunma düzeyleri bakımından yeterlilikleri önemsenerek programlanmış ve uygulanmıştır.

Sonuç

Bu çalışma, türkü icracılarının sorunları temelinde belcantodan türetilmiş olan mevcut teknikleri ses eğitimi yaklaşımlarına dayandırmakta ve tekerlemelerle ses eğitimi nefes ve koordinasyonuna ilişkin yaklaşımlar üzerinden tartışmaktadır. Araştırmacının görme engelli olması nedeni ile bu engeli taşıyan müzisyenlerin şan eğitimini ilgilendiren meselelere yönelmelerinin icracıların müziksel algı ve davranışlarının geliştirilmesinde alana önemli kazanımlar sağlayabileceği benimsenerek hareket edilmiştir.

Bu çalışma ile önerilen ve on haftalık süre ile uygulanan şan eğitimi ile araştırmanın ön gördüğü başlangıç düzey kazanımları elde etmede başarılı olduğu görülmüştür. Tüm bu kazanımları şu şekilde özetlemek mümkün:

Tekerlemelerin sesin müzikal özellikleri bakımından öneminin denekler tarafından yeterince idrak edilmesi ve bu çalışmaların daha iyi bir ses kapasitesine erişmede önemli bir araç olduğunun yeterince anlaşıldığının gözlemlenmesi,

Deneklerin makam müziği, solfej ve müzik teorisi bakımından yeterli donanımda olmamalarının ses uygulamalarının en başlangıç düzey ile gerçekleşmesine yol açması ve bu bilinçle çalışmalara dahil edilmesinin sağlanması,

Önerilen repertuarların benimsenmesinde deneklerin sesin artistik becerileri bakımından yöre ağız ve hançerelerin deneyimlenmesinde tekerlemelerin rolünü kavramaları,

Türkü icracılarının eğitimden geçmeleri bakımından artistik ses ve icra niteliklerinin deneyimlenmesine temel teşkil edecek müzik teorisi, makam bilgisi, solfej ve duysal becerilerin geliştirilmesinde tekerlemelerle şan eğitiminin önemli rol oynadığı bilincinin yerleşmesi, şeklinde özetlemek mümkündür.

Bu farkındalıkla başvuru olan tekerlemelerin yöresel ağız ve hançere niteliklerinin daha etkili duyurulmasında etkili olduğu düşünülen uzun hava icralarında, eserin kimi pasajlarında nüans kullanımını gerektiren ve bu yönüyle de sesin şiddetinin kontrol becerisi anlamını taşıyan messa di voce gibi tekniklerin kullanılmasında kolaylaştırıcı bir etkileşim yarattığı sonucuna varılmıştır. Gerek analizler, gerekse ses uygulamaları boyunca deneklerin geliştirdiği davranışlar göz önüne alındığında, türkü icracısı müzisyenlerin, usta-çırak geleneğinden yararlanarak öykünmecî bir yaklaşımla ses kasına yönelmelerinin bu alana ilişkin önemli bir sorunsal olduğu düşünüldüğünde, tekerlemelerin akademik eğitimden geçen ve geleneksel müziği icra eden şarkıcıların nefes ve ses niteliklerinin geliştirilmesinde yardımcı bir eğitim unsuru olduğu sonucuna varılmıştır.

Araştırmaya katılan deneklerin tamamının konuşma tonları, seslerin mask bölgede tınlama berraklığında ve yeterli rezonans kalitesinde duyulmuştur. Ünlü ve ünsüz ses kullanımı bakımından şarkı sesine geçildiğinde deneklerin icra edilen eserin makam seyrine bağlı olarak zaman zaman heyecan etkisiyle tondan çıkma durumları görülmüş olup, tekerleme egzersizlerinin bu sorunların aşılmasında çözüm olduğu tespit edilmiştir. Bir – bir buçuk oktavlık türkü icralarında, seslerde karşılaşılan nefes ve tını bozuklukları ses uygulamalarının beşinci haftasından itibaren daha tutarlı bir seyir izlemiştir. Tekerleme egzersizleri, hem kontrol hem de deney grubunun nefes kullanımı bakımından daha özgür davranış geliştirmelerine fırsat oluşturmuştur. Sonuç itibarıyla, makamsal ve tonal egzersizlerin şarkıcıların seslerini açmada birbirinden her hangi bir üstünlüğü olmadığı, ancak dizi kurgusu ve uygulanma açısından icracının nefes ve seslendirme hassasiyetlerine uyulduğu taktirde fonksiyonel olabileceği sonucuna varılmıştır.

Mümkün olan en az çaba ile en fazla ses yüksekliği elde edilmesi sonucunu doğuran özellikle tüm ağız ve farenks bölge kaslarının çalıştırılmasına dayalı karmaşık ses kurgulu zor tekerlemeler, belcanto sanatına dayalı mevcut şan tekniklerinin daha kolay öğrenilmesinde baş vurulması gereken egzersizler olarak

yoğunlukta ton şiddetini sürdürerek kuvvetli (forte) bir tını yakaladıktan sonra tekrar başlangıç şiddet düzeyine dönmesine verilen addır.

nitelendirilmiştir. Çünkü, tekerlemelerin ağız ve çene açıklığını korumada ses icracılarına önemli bir avantaj sağladığı düşünülerek, böylece daha kolay diyafram nefes desteği elde etmiş açık, güçlü ve rezonans kalitesi yüksek bir ses hacmine ulaşılmasının bu yöntemle olanaklı olduğu sonucu elde edilmiştir.

Deneklerin tüm ses uygulama süreçleri değerlendirildiğinde, nefes problemlerinden, messa di voce yaklaşımına dayalı uzun ses üretilmesine değin, türkü icracılarının nefes ve seslendirme sorunları bakımından tekerlemelerin fonksiyonel olduğu görülmüştür. Aynı zamanda sese yaklaşma biçimi, algı ve hafıza geliştirme bakımından şarkıcıların zihin, beden ve ses koordinasyonu idrak etmelerinde bir farkındalık ortaya koyabileceği düşünülerek kör müzisyenlerin bu gibi deneysel araştırmalarda oynayabileceği rol görülmüştür. Uygulanan egzersizler, geleneksel müzik icracılarının icra sorunlarından yola çıkılarak analiz edilmiş ve başlıca appoggio, chiaroscuro ve MDV kullanımı gibi artikülasyon problemlerine odaklanılarak tekerlemelerin nefes ve ses yolundaki enerjinin dönüşmesinde ve rezonatör bölgelerdeki kasların bu yolla uyarılmasının potansiyel bir şarkı sesi elde edilmesinde fonksiyonel olduğu düşünülmüştür.

Türkü icracılarının nefes ve artikülasyon sorunlarına yaklaşmayı düşündüren bu çalışmada, deneklerin yöresel ağız ve hançere kullanımını geliştirdiğini ortaya koyan çok fazla bulguya rastlanamamıştır. Bunun nedeni, araştırmaya katılan deneklerin solfej ve müzik teorisi bakımından çalışmaların ön gördüğü hazır bulunurluk düzeyinde olmamaları ve icra nitelikleri bakımından da TRT yorumculuğu stilinde türkü söyleme alışkanlığında oldukları biçiminde açıklanabilir. Uygulanan eğitim programlarının da müzisyenin bu bakımdan yeterli davranış geliştirmesinde engel olduğu düşünülmüştür. Ülkemizdeki Türk müziği eğitimi veren kurumlarda, öğrencilerin aynı anda bir çok ses müziği ile ilgilenme arzusu ve uygulanan programların nitelik ve niceliksel olarak sadece türkü icracılığına yönelmemiş olması değişimin de önemli bir parçasıdır. Dolayısıyla, ister ses ile olsun ister çalgı müziği olsun icracının beden, zihin ve ses koordinasyonunu güçlendirebilmenin müzisyenlik niteliklerinin ilerletilmesinde temel bir parametre olarak kabul edilmiştir.

Bu çalışma ile ortaya konulduğu biçimde, tekerlemeler özellikle Türk müziği eğitimi verilen kurumlarda solfej çalışmalarının bir parçası olarak uygulanabilirse, müzisyenlerin beden zihin ve ses koordinasyonunu ilgilendiren davranışlarının geliştirilmesinde daha fonksiyonel sonuçlara ulaşılabilir. Elbette Batı müziği eğitimi veren kurumların da tekerlemeleri özellikle şan ve koro bölümlerinde bir eğitim olgusu olarak değerlendirmesi yararlı olacaktır. Örneğin, Batı müziği eğitimi veren bir okulun ses eğitimi bölümü öğrencilerine bu araştırma ile ortaya konulduğu biçimde tekerleme çalıştırılarak ses uygulamaları kapsamında da yalnızca on haftalık bir programla türkü söyletilmek suretiyle şarkıcıların, ses kullanım düzeylerinin tamamen Batı müziği mi yoksa geleneksel Türk müziği eksenli olarak ne gibi değişimlere maruz kaldığı sorusu araştırılabilir.

Bu gibi araştırmaların olabildiğince çok değişken üzerinden yürütülmesi doğru sonuçlara ulaşılmasında belirleyici olduğu düşünülmüştür. Ses icracılarının eğitim düzeyi, icracılık becerisi, cinsiyet, yaş, ses grubu, enstrüman çalıp çalmama durumu gibi durumlar üzerinden konuya yaklaşılması daha tutarlı sonuçlar elde edilmesine yardımcı olacaktır.

Araştırma kapsamındaki tüm fikirlerin özenle hazırlanabilecek programlı bir eğitimle müzik kurumlarında uygulanması yararlı olacaktır. Başlangıç, orta ve ileri düzey şarkıcıların sorunlarına da uyarlanması bakımından oldukça fonksiyonel olduğu düşünülen "Tekerlemelerle Şan Eğitimi" modelinin, geleneksel ses müzik icracılarının nefes ve artikülasyon sorunlarına çözüm olabilecek bir teknik olarak eğitim süreçlerine dahil edilmesi gerektiğinin önemli olduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca görme engelli müzisyenlerin bu konu ile ilişkili olarak incelenmesinin alana oldukça önemli katkılar sağlayabileceği düşünülmüştür. Disiplinlerarası bir yaklaşım yöntemine dayandırılmış olan bu araştırmanın insanın ağızından çıkan her sesi bir fenomen olarak tanımladığı düşünülerek, tekerlemelerin bu bakımdan önemli olduğuna ve körlük, içsel duyuş, hafıza ve duysal üstünlük gibi kavramlarla birlikte çokça yeni araştırma alanlarını şan eğitimine kazandırabileceği fikri benimsenmiştir. Müziksel tür ve stil ayırımına bakılmaksızın tekerlemeler, önerilen formüllere uyularak çalışıldığında, şarkıcının belcanto prensipleri açısından önemsenen tüm seslendirme unsurlarına yardımcı olduğu deneyimlenmiş ve solfej eğitimine paralel olarak müzik kurumlarında ders malzemesi olarak yararlanılması önerilmiştir. Ses eğitimi ilgilendiren tüm teknik ve yaklaşımlarda olduğu gibi "Tekerlemelerle Şan Eğitimi"nin de temel hedeflerinden birinin beden zihin ve ses koordinasyonu güçlendirme bakımından olumlu davranış geliştirdiği ve böylece şarkıcının diyafram, vibratör ve rezonatör bölgeleri arasındaki dengeyi sağlayarak daha konforlu ve iyi şarkı söylemede yardımcı olduğu düşünülmüştür.

Kaynaklar

- A Akbulut, Y. (1999). Çocuk Müzik Eğitiminde Tekerlemelerin Yeri ve Önemi, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Konya, Sayı (5), 429- 437.
- Bilgin, S. (2004). Eğitim Müziğinde Prozodi, 1924-2004 *Musiki Muallim Mektebinden Günümüze Müzik Öğretmeni Yetiştirme Sempozyumu*.
- Boratav, P. N. (1982). Masal Tekerlemelerinin Çeşitleri ve Anlamları, *Folklor ve Edebiyat-II*.
- Coates, S. L. (2016). Singing Terminology Usage: A Quantitative, Inter-Disciplinary Study (Doctora Tezi), Toronto Üniversitesi.
- Çölok, A. A. (2005). Ses, Nefes, Konuşma ve Beden İlişkisi. Bilkent Üniversitesi Müzik ve Sahne Sanatları Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi. Ankara.
- Duymaz, A. (2002). İrfanı Arzulayan Sözler Tekerlemeler. Akçağ Yayınları.
- Gökkaya, H. (2008). Konuşma Becerisinin Sağaltılmasında Tekerlemelerin Kullanımı, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bolu.
- Kayabınar, B. (2006). Operanın Tarihsel Gelişimi İçinde, Belcanto Sanatının Teknik ve Müzikal Yönleriyle İncelenmesi Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kite-Powell, J. (2012). *A Performer's Guide to Seventeenth-Century Music*. Indiana University Press.
- Say, A. (1992). Müzik Tarihi. Ankara: MA Yayınları.
- Say, A., (2002). Müzik Sözlüğü. Ankara: Müzik Ansiklopedisi Yayınları.
- Sundberg, J. (1977). Singing and timbre. *Music room acoustics*, 17, 57-81.
- Toker, S., Sevinç, S., & Yiğit, VBÖ. (2018). Tekerlemelerin Ses Eğitiminde Artikülasyona Etkisi. *Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi*, 3(1), 321-336.
- Töreyin, M. (1998). Türkiye Türkçesi Dilbilgisi Yapısının Şan Eğitimi Amaç, İlke ve Yöntemleri Açısından İncelenmesi. GÜFBE: Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara
- Töreyin, M. (2008). Ses Eğitimi Temel Kavramlar-İlkeler- Yöntemler. Ankara: Sözkese Matbaacılık
- Uçan, A. (2005). Müzik Eğitimi Temel Kavramlar- İlkeler- Yaklaşımlar ve Türkiye'deki Durum. Ankara: Evrensel Müzik Evi 3. Basım.
- Winnie, B. J. (2014). Contemporary vocal technique in the choral rehearsal: Exploratory strategies for learning (Doctoral dissertation). University of Washington.
- Wettig, A. K. (2012). *Singing Like Callas and Caruso*. BoD-Books on Demand.

A PROPOSAL FOR BREATHING AND ARTICULATION PROBLEMS OF TURKISH FOLK SONGS PERFORMERS: RHYMES

Yusuf DUMLUPINAR, Songül KARAHASANOĞLU

ABSTRACT

With this research, which is predicted to be a new approach to the breathing and articulation problems of folk songs within the scope of the vocal practices that 24 students from İnönü University State Conservatory 2 and 3 years attended on a voluntary basis, 27 rhymes previously determined were studied as exercises in line with belcanto principles within a 10-week program. Evaluation of the level of influence of these musicians from these practices in terms of breathing and articulation problems has been provided. Exercises created starting from vowel and consonant sounds, which are considered as the smallest elements of verbal and musical expression in terms of singing voice usage, were studied gradually in the form of syllables, words and rhymes. The aim here is to investigate what kind of interaction the exercises, which are used programmatically and derived from deceptive rhymes, create to the singer the skills that correspond to the basic principles of belcanto such as agility, tonal control, vibrato, voice and breath coordination, which are thought to be caused by the singer's breathing and articulation problems. It was thought that working with rhymes with a systematic approach as suggested by this research activates all the vocal corridors and muscles in the timbre tube, enabling the muscles in the abdominal region to move forward and thus the rib cage to expand further and support the sub-laryngeal air pressure with dynamic breathing from the diaphragm area. It was concluded that the rhymes applied with this awareness are functional in learning techniques such as messa di voce, which facilitates the use of nuance by the performer in long musical piece which lacks any set of rhythmic patterns (uzun hava) is thought to be effective in announcing the local verbal technique and singing voice qualities. In the study, it was pointed out that the need to approach music with awareness in terms of improving the performance level of each singer and the ideal of being a good educator, and a perceptual approach to breathing and vocalization are decisive in achieving a qualified and artistic performance level.

Keywords: Voice training, rhymes, turkish folk performing, belcanto, appoggio, messa di voce